Каракаш Ілля Іванович
завідувач кафедри аграрного, земельного та екологічного права
Національного університету «Одеська юридична академія»,
однокурсник і колега професора О.К. Вишнякова

ВИШНЯКОВ ОЛЕКСАНДР КОСТЯНТИНОВИЧ – СУМЛІННИЙ ОДНОКУРСНИК, ЧУДОВИЙ ПЕДАГОГ І ВИЗНАНИЙ ВЧЕНИЙ

Не очікувано і передчасного пішов із життя Олександр Костянтинович Вишняков – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства Національного університету «Одеська юридична академія», визнаний в країні та за її межами вчений, рідкісний знавець європейського права, чудовий педагог і наставник, прекрасна і добропорядна людина. Досі не можу сприйняти і зміритись з тим, що немає з нами такого обізнаного і талановитого науковця та доброзичливого і надійного колеги.

Моє перше знайомство с Олександром Вишняковим відбулося у вересні 1968 року, коли він був переведений з вечірньої форми навчання до нас на 3-й курс стаціонару юридичного факультету Одеського університету. Перше враження від знайомства, як правило, обманливе. На цей раз воно також не було винятком: до неправдоподоби скромна молода людина, до суворості серйозна, надто спокійна і малослівна, одним словом не такий, як всі ми – шумливі, безшабашні та безпричинно веселі.

Через деякий час нас 25 студентів першого набору після відродження факультету поділили на три спеціалізації: на адміністративно-правову спеціалізацію записалось 14 студентів, на кримінально-правову – 9 студентів, а на цивільно-правову – усього 2 студента. Ними були студенти Вишняков і Каракаш, які добровільно виявили бажання спеціалізуватись за цивільно-правовим напрямом. Дійсно, на перших порах доцент В.Т. Олієвський читав лекції із спецкурсу «Правове регулювання розгляду та вирішення трудових спорів» тільки двом студентам. Безумовно, такий нерівномірний поділ згодом був виправлений і до нас примусово приєднали ще шість студентів з інших спеціалізацій.

Проте навіть у складі восьми нам було не легко: по – перше, не можна було пропускати жодного заняття; по-друге, не можна було з'являтись на семінарські не підготовленим; по – трете, на практичних заняттях доводилось відповідати по 5-6 разів. При цьому викладач П.Р. Стависький оцінював наші знання не за середнім балом, а виставляв відмітки оцінюючи найгіршу відповідь. Тому ми його між собою називали «експлуататором», але його методика давала добрі результати. Такі вимоги до знань студентів суттєво вплинули на нашу професійну підготовку, і особливо О.К. Вишнякова, який у наступному став учнем професора П.Р. Сависького.

Відверто кажучи з появою на курсі студента Вишнякова мій «авторитет» знавця цивілістики похитнувся. Справа в тім, що Олександр був більш досвідченим, володів більш широким кругозором, виявлявся завжди підготовленим з будь-яких питань. Він дійсно володів глибокими науково-теоретичними знаннями та широкою загальною ерудицією. При цьому сам ніколи «не висовувався», а при зверненні до нього завжди знав відповіді на поставлені питання і ніколи не ухилявся від них. Тому мені приходилось «дотягуватись» до рівня Вишнякова, за що я йому по життєво вдячний.

Мені добре запам'ятались доповіді Олександра Вишнякова на засіданнях наукового гуртка з цивілістики. Він завжди пропонував наукові доповіді з оригінальної та цікавої проблематики. Особливо пам'ятні його виступи з питань правового регулювання праці у неповний робочій день, правових засад застосування праці студентів у поєднанні з навчанням, предмету і системи господарського права тощо. Мною, як головою студентського наукового товариства факультету неодноразово висувались доповіді Олександра на конкурси студентських наукових робіт різного рівня та студентські наукові конференції навчальних закладів країни. Він завжди одержував відповідні дипломи та інші відзначення (матеріальне заохочення у той час застосовувалось рідко), що популяризувало оновлений юридичний факультет у складі Одеського університету.

Закінчили ми навчання в червні 1971 року не «відмінниками», але і без «задовільних» відміток.

Однак цивілістику в межах студентських програм опанували добре. Студент Вишняков одержав розподіл на роботу в Арбітраж Одеської області, а студент Каракаш – у Миколаївський обласний суд. Про те не суджено було на розставатись на довго.

Зовсім не очікувано в травні того ж року мене запросив до себе завідувач кафедри трудового, земельного і колгоспного права, проректор університету, тоді ще доцент І.О. Середа і запропонував поступити в аспірантуру за денною формою навчання. Чесно кажучи, у мене не було особливого бажання продовжувати навчання (я був вже одруженим і мав річного сина, жила в Одесі у мене не було). Тому щиро подякував Івана Омеляновича і нагадав йому про О.К. Вишнякова як більш достойну кандидатуру на навчання в аспірантурі. Моя пропозиція дуже здивувала завідувача кафедри, на що він відреагував у тому сенсі, що він цінує мою скромність і турботу про долю свого однокурсника і товариша. Але він повідомив про вибулу розмову з Вишняковим, який заявив, що «він втомився від навчання і вирішив піти на строкову службу в армії». Так завдяки відмові О.К. Вишнякова від аспірантури мені довелось поступити замість нього.

Проте Іван Омелянович не забув про Олександра і поставив мені наступне завдання: «після завершення військової служби будь-яким чином привести О.К. Вишнякова на кафедру». Через рік він демобілізувався і дійсно працював стажером в арбітражі. Ми часто зустрічались, багато спілкувались, він був захоплений арбітражною роботою, але я поступово агітував його перейти на кафедру. Нарешті він без особливого ентузіазму погодився і з вересня 1973 року розпочалася його науково-педагогічна діяльність в Одеському університеті ім. І.І. Мечникова.

Більше всіх радів цьому я тому, що, по-перше, подолав моральний тягар перед Олександром за минуле не зовсім «справедливе» рішення, по-друге, одержав можливість спілкуватись, товаришувати і працювати з однокурсником і однолітком, поряд з вже давно не молодими членами кафедри. Надто задоволений був приходом на кафедру Вишнякова і Іван Омелянович Середа, який висловлювався у тому сенсі, що «тепер у нас є гідна зміна і буде кому передавати кафедру».

О.К. Вишняков, як і всі молоді співробітники факультету, пройшов традиційний шлях від асистента і старшого викладача, до доцента кафедри трудового, земельного та природоохоронного права. Він спеціалізувався по трудовому праву під керівництвом професора П.Р. Стависького і займався оригінальною на той час проблемою правового регулювання надомної праці. Він був безвідмовним працівником, сумлінно виконуючим будь-які доручення: від термінової заміни відсутнього викладача до поїздки зі студентами на сільгоспроботи чи туристичні поїздки. Саме у той час ми пізнали глибину людських якостей, широту кругозору та різносторонні здібності О.К. Вишнякова.

Досі приємно згадуватипам'ятні творчі вечори «вузького кола» молодих викладачів факультету, на яких Олександр у супроводі гітари «виконував» пісні Булата Окуджави. Я не помилився, він їх не співав, а виконував нібито вони особисто його, пропущені ним через себе, пережиті ним самім. На тих же вечорах він з величезною майстерністю, майже на професійному рівні, натхненно і переконливо розповідав вибрані твори Михайла Зощенка. А написані ним маленькі п'єси «на злобу дня» із спеціальним розподілом ролей між учасниками «вузького кола», тривалий час не сходили зі «сцени». В них він підмічав те, що не замічали ми, саркастично висміював негативну поведінку окремих знайомих нам осіб і безпардонно проникаючу у сферу особистого життя «суспільну мораль». Олександр Костянтинович це дуже тонко відчував і точно відображав у своїх творчих спробах.

Добре запам'ятався мені блискучий захист О.К. Вишняковим кандидатської дисертації в Московському державному університеті ім. М.В. Ломоносова в лютому 1983 року. Не пам'ятаю з якої причини, але мені довелося представляти Олександра Костянтиновича на зсіданні Вченої ради університету. Дійсно, тема була оригінальною і новим явищем в науці трудового права. Тому дисертація була сприйнята безмежно доброзичливо, а дисертант одержав бажану наукову ступень і чисельні позитивні оцінки московської професури та цінні поради для подальших наукових досліджень.

У той час будь-які банкети та інші форми відзначення захисту дисертацій були категорично заборонені під страхом відміни самого захисту. Тому зазначена подія була скромно відзначена «келихами чаю» на кафедрі трудового права Московського університету під керівництвом професора О.Д. Зайкіна Безумовно, Олександр Костянтинович залишився не задоволеним таким відзначенням і у наступний день запропонував мені відвідати ресторан «Седьмое небо» на останкінський вежі. Я спробував відмовитись від запрошення, посилаючись на те, що він достатньо витратився, на що був висунутий контраргумент «не кожного ж дня я захищаю дисертації в Московському університеті». Ми дійсно дуже добре відпочили, багато спілкувались, і якщо б мені не на одеський потяг, то мабуть «банкет» продовжувався би до глибокої ночі. Тепер я думаю, що Олександр був правий тому, що та зустріч мені запам'яталась і сподобалась не менше ніж сам захист дисертації.

Олександр Костянтинович був швидко затверджений в ступені кандидата наук, одразу ж був

переведений на посаду доцент, а згодом одержав звання доцента. Він добре просувався по профспілковій і громадський роботі на факультеті та на рівні університету, а також набув широке визнання громадськістю міста як фахівець. Проте О.К. Вишнякова не минули певні неприємності, зокрема за його власно провиною.

В перший вечір після повернення із невдалої еміграції 7 березня 1989 року він з дружиною Ангеліною Миколаївною Полив'яною відвідали мене вдома. Ми тривало засідали у мене на кухні, Олександр багато розповідав про свої емігрантські митарства в Греції. Звичайно, закінчилась наша бесіда проханням допомогти працевлаштуватись, що мною було сприйнято із розумінням і запевненням обов'язково посприяти. Проте про повернення на кафедру чи інший підрозділ університету мова не йшла.

Треба зазначити, що у той час університет вже не акуратно виплачував заробітну плату і ми для підтримки свого матеріального стану утворили на факультеті кооператив «Правова культура». Очолив наш кооператив широко відомий і надзвичайно авторитетний професор О.В. Сурилов, з притаманними йому ліберальними поглядами на життя і добрим ставленням до молоді. Він за моїм наполяганням погодився взяти О.К. Вишнякова на роботу і доручив йому займатись поглибленням знань зарубіжного законодавства, правовим регулюванням зовнішньоекономічних відносин та інвестиційної діяльності. Справа в тім, цю «матерію» в країні мало хто знав, а кооперативний рух і спільні підприємства з іноземними інвестиціями, які набували швидкого поширення, вимагали професійних знань. Саме з цього розпочався професійний інтерес Олександра Костянтиновича до сфери зарубіжного законодавства, комерційного права, порівняльного правознавства, права Європейського союзу тощо.

Можна згадати нашу спільну роботу у складі другої групи розробників проекту закону ««Про утворення та діяльність вільної економічної зони в м. Одесі»» під егідою Одеського міськвиконкому. О.К. Вишнякову була доручена розробка розділів «зовнішньоекономічні відносини» та «інвестиційна діяльність» законопроекту, а мною розроблялись розділи «земельні відносини в зоні» та «охорона довкілля». Цікаво зазначити, що розпочали ми роботу над законопроектом у міськвиконкомі 19 серпня 1991 року (в день започаткування путчу), а завершили роботу 21 серпня 1991 року (в день падіння путчу). В наступному ми жартували, що не мали відношення до путчу і у нас на це є алібі.

Згодом О.К. Вишняков все ж таки повернувся до улюбленої викладацької роботи. Після утворення у 1991 році Одеського інституту підприємництва і права, Олександр Костянтинович у 1996-1998 рр. займав посаду професора кафедри спеціальних правових дисциплін в цьому інституті. З формуванням у 1998 році кафедри підприємництва і комерційного права в Одеській державній юридичній академії, він був мною запрошений на зазначену кафедру для читання таких оригінальних курсів і спецкурсів, як «Комерційне право», «Договірне право», «Інвестиційне право» і «Порівняльне правознавство західноєвропейських країн». Таким чином Олександр Костянтинович повернувся до педагогічної роботи у своєму професорсько-викладацькому колективі та до лона повноцінної правової науки у складі Юридичної академії.

О.К. Вишняков мав різнобічні наукові інтереси, а саме: трудове і господарське право; комерційне право і право СОТ; право Європейського Союзу і міжнародне економічне право; міжнародне приватне право і порівняльне правознавство; договірне та інтеграційне право. Цього він досяг завдяки природному розуму та природній працьовитості шляхом чисельних стажувань в університетах Росії, Європи і США, у яких набув енциклопедичних знань та фундаментальної підготовки. Згадую про те, з яким захопленням Олександр розповідав про свою роботу в бібліотеці Конгресу США, в Фундаментальній президентський бібліотеці Франції, в бібліотеці Середньоєвропейського університету в Будапешті.

Наполеглива і цілеспрямована робота надали О.К. Вишнякову можливість підготувати і успішно захистити у 2008 році докторську дисертацію на оригінальну тему: «Апроксимація правового забезпечення цивільних майнових відносин в Україні до умов внутрішнього ринку Європейського Союзу». А у 2009 році, після затвердження у науковій ступені доктора юридичних наук, був обраний завідувачем кафедри права Європейського Союзу та порівняльного правознавства.

Професор О.К.Вишняков є автором фундаментальних досліджень проблематики функціонування української держави у спільноті з іншими державами у єдиному правовому просторі. Саме ним була обґрунтована концепція щодо належності зовнішньоекономічних відносин до міжнародного приватного права та міжнародного підприємницького права, а норми, що регулюють ці відносини, спрямовані на забезпечення повноцінної конкуренції між суб'єктами приватного права та захист їх інтересів на міжнародних товарних ринках. Олександр Костянтинович запропонував взірцеву теоретичну конструкцію наднаціонального публічно-правового забезпечення приватних майнових відносин, що сформульовано ним як «універсальне» бізнесове право. О.К. Вишняков був натхненником заснування та відповідальним редактором електронного наукового часопису «Європейські студії і право».

Олександр Костянтинович був глибоким і цікавим лектором, його лекції з права Європейського Союзу, права СОТ/ГАТТ, міжнародного торговельного права були водночас і цікавими, і змістовними. Наукові поради О.К. Вишнякова були мудрими та практичними тому, що він був далекоглядним вченим. З ним завжди було цікаво спілкуватись, консультуватись, вислухувати його аргументацію та коментарі із складних правових і економічних проблем. Природній дар педагога і широка ерудиція вченого знаходили благодатне відображення у вихованні наступного покоління молодих учених. Під його науковим керівництвом було підготовлено низку кандидатських та докторських дисертацій.

Професор О.К. Вишняков підготував та опублікував понад 130 наукових праць та навчально-методичних видань, серед яких монографії, навчальні посібники та підручники. Зокрема, підручник «Право Європейського Союзу», підготовлений за редакцією О.К. Вишнякова, є фундаментальною працею, що розкриває правову систему ЄС і спрямований на перспективу приєднання до неї України. Зі смертю професора О.К. Вишнякова наукова спільнота понесла важку і непоправну втрату.

Олександр Костянтинович був чудовою людиною, який завжди був готовий підтримати і прийти на допомогу. Він не рідко проявляв участь в долі друзів на шкоду своїм інтересам. В ньому поєднувалися глибокий професіоналізм та завершена досконалість, легкість та фундаментальність, щирість та інтелігентність, терпіння та ентузіазм. Його добропорядність і доброзичливість, висока майстерність і глибока обізнаність назавжди будуть прикладом для його учнів. Саме таким на довгі роки залишиться він в пам'яті друзів, колег, однокурсників, учнів та усіх тих, хто мав щастя знати Олександра Костянтиновича Вишнякова.